

FILOZOFICKÝ ŠTÝL: MEDZI SEBAIRÓNIU A DOGMOU

NORBERT MIKLÁŠ, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

MIKLÁŠ, N.: Philosophical Style: Between Self-Irony and Dogma
FILOZOFIA 64, 2009, No 7, p. 693

The traditional normative of the neutral style did not prove itself to be the only appropriate critical approach to the obscure style widespread in continental theories. Against the thesis about the self-reference of the text (by which some of the post-structuralists tend to defend the obscure style) the author argues, that it is not “the text self-irony”, but rather “the author’s illusion about his/her importance”, that is responsible for the dynamics of the style. The instantiation of this illusion is a “dogmatic style”. The latter is characterized by an apparent identification of the author with the written text. In conclusion the author tries to answer the following questions: Does “the dogmatism of writing” apply to all philosophical writing, or even to all literary writing? Is the self-irony or self-reflection of philosophy effective as a tool against such an expanding of dogmatism on the philosophy as a whole?

Keywords: Neutral style – Obscure style – Dogmatic style – Dogmatism of writing – Philosophical self-reflection – Philosophy as literature – Text self-irony – The author’s illusion about his/her importance – Epistemic modality

1. Neutrálny štýl vo filozofii ako vede. Úvodná časť state opisuje súčasný stav teórie filozofického štýlu cez špecifický spor medzi neutrálnym vedeckým štýlom a postštrukturalistickým písaním. Cieľom druhej časti je testovať a rozvíjať filozofickú relevanciu pojmovej dvojice sebaíronia/dogma v kontexte opísaných aspektov teórie filozofického štýlu.

Domínujúcou normou, ktorá v súčasnosti diktuje a kontroluje podobu odborných textov, je neštýl alebo – ako ho pomenoval filozof Berel Lang – „neutrálny štýl“.¹ Lang pripomína, že dokonca aj keď neproblematicky uznávame normu neutrálneho štýlu ako vzor nasledovania, ukazujú sa problémy s realizáciou tohto ideálu v praxi filozofického písania ([25], 14). Práve toto zistenie nám naznačuje potrebu formulovania alternatívnych konceptov.

2. Filozofia ako istý druh písania. Štýl nebol filozofickou témou až do druhej polovice 20. storočia. Filozofi, aj keď sa intenzívne zaoberali štúdiom jazyka ako takého, nejavili záujem o jazyk vlastného prehovoru; akoby mohli filozofovať aj bez písania ([25], 11 – 12), akoby ich vlastný žáner bol písaním, ktoré odmieta byť písaním ([31], 105). Filozofia bola dlho slepá k filozofickému štýlu, ale – ako zdôrazňuje Lang – ak chce poznať sama seba, musí nevyhnutne poznať aj svoj spôsob prezentácie ([25], 22 – 23, 28; [26], xiii). Dôsledkom rastúcej sebareferenčnosti filozofie 20. storočia bolo aj postupné

¹ Deskripciu neutrálneho štýlu pozri podrobnejšie in: ([25], 2, 12 – 13, 18, 40 – 42, 87; [13], 3 – 8; [19], 97, 101 – 102; [34], 2 – 3, 105 – 110).

uznanie dôležitosti štýlu. Filozofovanie o filozofii, filozofovanie, ktoré si v hegelovskom duchu, metajazykovo uvedomuje svoje vlastné jazykové základy, si totiž nevyhnutne musí uvedomiť aj svoj štýl.

Určujúcim rysom neutrálneho štýlu je jeho „neviditeľnosť“. V momente, keď sa zviditeľňuje („je to písané esejisticky“), je filozofov štýl nielen filozofovým, ale aj filozofickým problémom, pretože prílišná viditeľnosť štýlu je odrazom krízy objektivity (pozri [31], 92; [13], 4). Filozofia pripúšťa vplyv štýlu až vtedy, keď sa objavujú epistemologické pochybnosti o ideáli nezainteresovanej pravdy, keď sa uznáva, že aj zdánlivo objektívne vedecké texty sú poznačené subjektivitou autora alebo viazané na kontext vypovedania.

Jacques Derrida

Vďaka lingvistickému obratu vo filozofii prvej polovice 20. storočia vzrástlo vedomie dôležitosti jazyka ako média komunikácie ([3], 249 – 250). Bol to však až Jacques Derrida, kto najradikálnejšie rozvíjal problematiku samotného písania (podrobnejšie pozri [31]; [15]).² Derridove centrálné tézy mierili na model neutrálnej filozofie: Jazyk/text prestáva byť transparentným, poslušným nástrojom označovania/komunikácie a začína rebelovať proti svojim užívateľom. Odmieťa referovať na realitu a odkazuje sebareflexívne, poeticky iba sám na seba. Dekonstruktívna podkopáva tradičnú metafyzickú vieru v objektívnosť poznania, stabilitu významu a možnosť finálnej interpretácie textu. A len čo sa začne znehodnocovanie pravdy ako najvyššej obsahovej hodnoty, začne hrať dominantnú rolu druhý pól antinómie, t. j. textualita, literárnosť, písanie samotné. Štýl sa tak môže stať

v Derridovom ponímaní ostrou zbraňou, „ostrohou“ proti dogmatizmu neutrálnych filozofov ([16], 13 – 14, 21 – 23).

Predovšetkým vplyvom francúzskeho postštrukturalizmu sa v 70. a 80. rokoch postupne začína presadzovať téza, že filozofia je istý druh písania, ktorý neodkazuje na veci osebe, ale intertextuálne na iné texty filozofickej tradície ([31], 92). Prví teoretici štýlu, medzi ktorými treba vyzdvihnúť najmä spomínaného Berela Langa, uisťujú, že aj vo filozofii – tak ako v literatúre – záleží na forme prezentácie. Štýl, spôsob, akým je filozofický

² Už v textoch R. Barthesa nájdeme dôraz na Písanie (Écriture), ktoré je deštrukciou hlasu autora a môžeme ho tak postaviť do opozície k štýlu. Na iných miestach state však budem používať pojem „písanie“ najmä v bežnej, nie postštrukturalistickej konotácií, a teda synonymicky s pojmom „štýl“.

text napísaný, má významnejší vplyv na predkladaný obsah, než pripúšťal a predpokladal koncept neutrálneho štýlu, pretože filozofov štýl je úzko prepojený s obsahom jeho filozofie. V textoch niektorých teoretikov zaznieva aj téza, že filozofia je iba literárnym žánrom; rozdiel medzi filozofiou a literatúrou je oslabovaný poukazovaním na esenciálne podobnosti oboch druhov písania. Filozofický text – tak ako hociktorý iný literárny artefakt – smieme potom analyzovať aj s ohľadom na jeho štýl alebo iné literárne črty.

Pre teoretikov štýlu je najpreferovanejšou stratégiou hľadanie vnútorných kontradikcií neutrálneho štýlu. Chcú dokázať, že štýl je rozhodujúci nielen pre literárnych filozofov, ale dokonca aj vo vedeckej filozofii, ktorá forsírue iba neutrálny štýl (druh štýlu, ktorý sa navonok prezentuje ako neštýl). Teoretici štýlu ukazujú, že domnele neutrálny jazyk je rovnako ako literatúra odkázaný na rétorické figúry a trópy (metaforu, ironiu a pod.) (porovnaj [24]; [14]). Najcitovanejším príkladom ironií a paradoxov v písaní neutrálnych filozofov je Platón. Ten v dialógu *Štát* ostro útočí proti literárnosti a rétorike, pritom jeho diela majú vysoké literárne kvality a rétorickú silu (pozri [15]; [23]; [25]; [34]). Ďalším z často analyzovaných „štýlových“ filozofov je Wittgenstein, ktorý patrí k lingvistickej filozofii, ktorá chcela vplyv štýlu poprieť (pozri [20]; [22]; [34]). Wittgensteinovým filozofickým predsavzatím bolo čo najjasnejšie vedecké definovanie, ale pritom sám zostáva nejasným pisateľom mystického aforizmu.³

3. Prípad obskúrneho štýlu (reakcia neutrálneho). Podľa Jurija Lotmana sa v dejinách kultúry striedajú obdobia, keď štýl vystupuje do popredia, s obdobiami, keď zase ustupuje. A v ére štýlu, akou druhá polovica 20. storočia nesporene bola, sa reakčne volá po neutrálnom štýle ([27], 88). Nielen Derridovo uvažovanie o písaní, ale aj Derridov samotný štýl písania mal vplyv na celú jednu vetvu kontinentálnej teórie, a najmä v literárnej teórii sa rozmohol obskúrny štýl (pozri podrobnejšie [11]; [17]; [18]; [29]; [33]; [35]). Proces módného rozšírenia tohto postmoderného štýlu v humanitných vedách bol ale sprevádzaný silnou reakciou zástancov jasnosti a neutrality: V roku 1992 vystúpila skupina analytických filozofov proti tomu, aby bol Derrida označovaný za filozofa. Argumentačnou oporou kritiky bolo tvrdenie, že Derrida píše nezrozumiteľným, poetickým štýlom, ktorý nespĺňa akademické kritériá jasnosti a precíznosti; v roku 1999 postmoderne orientovaný časopis, vedený Stanleyom Fishom, uverejnil text fyzika Alana Sokala, ktorý – ako sa po odhalení ukázalo – bol iba stylistickou imitáciou postmoderného myslenia. Tento podvrh bol nezmyselnou kolážou módného nonsensu, žargónu, fráz, pseudocitátov a absurdných odkazov na fyziku a Lacana; napokon v rokoch 1996 – 1998 prebiehala pod záštitou filozofa Denisa Duttona a časopisu *Philosophy and Literature* súťaž *Bad writing contest* (*Súťaž v zlom písaní*), ktorej cieľom bolo nájsť najhoršie napísaný akademický text. Víťazkou posledného ročníka sa stala postmoderná teoretička Judith Butlerová.

Pre samotných protagonistov boli „reakcie neutrálneho“ štýlu na štýl obskúrny iba

³ „Sebareflexívne“ treba priznať, že paradoxy štýlu sa netýkajú iba neutrálne píšucich filozofov, ale aj samotných teoretikov štýlu. Manfred Frank, ktorý vyzdvihuje individuálny štýl vo filozofii [20], sám žiadny „individuálny štýl“ nemá. Nie je sebaopretím, ak o štýle uvažuje akademický filozof bez štýlu? Nejde o vnútorný rozpor, ak je dizertácia o štýle či stať o štýle písaná neutrálnym štýlom? Nemal by písať o štýle ten, kto píše štýlovo?

mediálnou kontroverziou bez vážnejších filozofických dôsledkov (pozri [2]).⁴ Filozofi majú zriedkakedy možnosť odkazovať na experimenty, spomínané reakcie však možno považovať práve za istý druh experimentu so štýlom. Nepatria len do publicistiky alebo do úvodníka akademického časopisu, ale do hlavnej línie výskumu. Tieto doteraz teoretikmi zanedbávané experimenty – napriek ich údajnej postmodernej špecifickosti – pokladám za nápomocné aj pri formulovaní celkovej teórie filozofického štýlu.

Kritika obskúrneho štýlu, ktorá sa objavila v 90. rokoch, bola namierená proti ľavicovej kontinentálnej teórii inšpirovanej francúzskym postštrukturalizmom. Lenže – a to si opäť uvedomili najmä obvinení – takéto nejasné písanie sa týka všetkých vetiev filozofie, nielen kontinentálnej teórie. Bolo by nepochopením redukovať problém na špecificky postmoderný spor medzi kontinentálnou (obskúrnou) a analytickou (neutrálnou) filozofiou. Viaceré príklady z histórie dokazujú, že nejde len o dobovú aktualitu, ale o starú roztržku siahajúcu až k začiatkom literárnej kultúry. Kritika strojeného, nadneseného prehovoru vychádza z normy klasického stredného štýlu, ktorá patrí k najstarším v literatúre a ktorú uvádzali klasickí autori ako Quintilianus, Horacius či Montaigne (pozri [21], 286 – 291).⁵

4. Hľadanie výkladu obskúrneho I. (polemika s literárnym). Najzásadnejší z argumentov, ktorým obrancovia obskúrneho štýlu operujú, je zdôrazňovanie jeho literárneho charakteru (pozri [11]). Pre literárne chápanú filozofiu sú predlohou avantgardné diela, ktoré popierajú realizmus a klasický ideál harmonickej krásy. Podobne niektoré filozofické diela možno čítať ako experimentálnu literatúru, v ktorej poetický jazyk sám filozofuje a svojou hravosťou spoluurčuje význam vypovedaného.

Aj keď možno uznať, že existuje skupina „ťažkých“ textov, ktorá má literárnu kvalitu a výraz, obskúrny štýl nespadá do kategórie „filozofia ako literatúra“, a to jednoducho preto, že nie je motivovaný literárnoestetickou intenciou autora. Toto zistenie vytyčuje aj ďalší smer úvah: Dôvodom, prečo sa otázka filozofického štýlu často vníma predovšetkým estetickoliterárne, ako záležitosť „pekného“ štylizovania, je fakt, že problém štýlu bol do filozofie prenesený z estetiky. Teórie filozofického štýlu sa ale nemôžu sústreďovať – ako to robia umelecké teórie štýlu (pozri [36]) – iba na skúmanie literárnych účinkov jazyka a expresívnych hodnôt textu.

5. Hľadanie výkladu obskúrneho II. (polemika s neutrálnym). Norma neutrálneho štýlu, ktorú nastolili klasickí spisovatelia a filozofi, má prekvapivo blízko k tézam lingvistickej filozofie 20. storočia. Filozofia bežného jazyka zostáva jednou z najvýbojnejších obrán jasnosti a zároveň najsystematickejšou kritikou obskúrneho pseudofilozo-

⁴ Na rozdiel od obviňujúcich teoretické dôsledky konfliktu reflektovali až obvinení. Pozri podrobnejšie v [11].

⁵ V odmietaní obskúrneho štýlu sa s klasickými spisovateľmi zhodujú aj klasickí filozofi. Zo starších filozofických diel, v ktorých zaznieva rázna kritika pseudofilozofického štýlu, treba pripomenúť hlavne vybrané časti v zbierke *Parerga a paralipomena* Arthura Schopenhauera z roku 1851 (pozri aj [32], 22 – 46) alebo knihu amerického filozofa Branda Blansharda *On Philosophical Style* z roku 1954 (pozri aj [4]).

fovania. Lína wittgensteinovského uvažovania nás privádza k citovaniu (často citovanej) teórie rečových aktov, v ktorej J. L. Austin argumentuje, že v komunikácii nenachádzame len konštatívne výpovede, t. j. kontextom nezaťažený prenos obsahu (hodnotiteľný výhradne na základe pravdivosti), ale aj performatívne rečové akty, ktorých funkciou je presvedčovanie, vzbudzovanie autority a pod. Výpovede sú príkladmi ľudského konania; nereferujú na svet, ale na postoj hovoriaceho, ktorý ich produkuje v konkrétnych kontextoch. Austin presvedčivo demonštroval, že objektívny, deskriptívny jazyk nezávislý od situácie je iba ideál, lebo neexistuje výpoveď, ktorá by nebola poznačená hodnotami a intenciami čiže performativitou.

Sám Austin sa v texte *Ako niečo robit' slovami* [1] neodvážil uvažovať o performativite filozofických či literárnych textov, ale jeho zistenia naznačujú aj jeden z možných výkladov filozofického štýlu.⁶ Mohli by sme rozhodne trvať na tom, že štýl vo vedeckom texte nesúvisí s hľadaním objektívnej pravdy, ale že je skôr sociálnym činom, ktorý má performatívne účinky (zaradenie do komunity vedcov, nastolenie autority autora, snaha ovplyvňovať čitateľa a pod.) a ktorý zároveň upozorňuje na sociálny rámec, do ktorého je zasadený?

Sociológ Ernest Gellner analyzoval štýl myslenia lingvistických filozofov Wittgensteina a Austina, aby upozornil na ich teoretickú nedôslednosť. Hoci lingvistickí filozofi pristupujú k riešeniu mnohých filozofických otázok z pseudosociologického hľadiska, nie sú ochotní dotiahnuť svoje tézy do sociologických dôsledkov. Ba dokonca ako typickí filozofi prejavujú neznášanlivosť voči sociálnemu ako niečomu nečistému, neurčitému. Podľa Gellnera je ironické, že tak veľmi trvajú na autonómnosti konceptov, a pritom ich hlavné tézy („Význam je v kontexte“) volajú po sociálnom výskume. Gellner vo svojej sociologickej štúdii filozofov dokazuje, že aj filozofia, ktorá trvá na nezávislosti od sociálneho, je od sociálneho závislá. Filozofi nemyslia vo vákuu, aj oni sú súčasťou sociálneho kontextu (roly, skupiny, inštitúcie), preto je koncepcia neutrálnej filozofie podľa Gellnera priam „absurdná“ ([22], 415, 449).

Gellnerove úvahy sú implicitnou odpoveďou na moju predchádzajúcu otázku: Aj keď ide o jedno z presvedčivých riešení, lingvistickú filozofiu, konkrétne Austinovu teóriu rečových aktov, nie je vhodné spájať s filozofickým hodnotením štýlu, lebo sebaobmedzujúco trvá na koncepte neutrálnej filozofie. Gellnerov text pomôže zodpovedať jednu otázku, stavia nás však pred ďalšiu: Sú mimofilozofické výklady (sociologické, psychologické a pod.) pri vysvetľovaní filozofického štýlu vhodnejšie než tie filozofické?

Podobne ako Gellner aj sociológ (a bývalý filozof) Pierre Bourdieu pripodobňuje filozofické teórie k nerealizovateľnému snu o autonómnom svete ahistorických, univerzálnych, čistých ideí. Filozofi sa vehementne dištancujú od vulgárnych, neurčitých diskurzov (akým je aj sociológia) práve kvôli udržaniu tohto sna.

Bola by vnútorná filozofická sebareflexia formou oslobodenia od ilúzie neutrality filozofie? Bourdieu v reakcii hlavne na Derridu namieta, že aj tie najradikálnejšie antifilozofické čítania posvätných textov pomáhajú udržať systém filozofie. Z Bourdieuovho sociologického hľadiska je každá filozofická kritika filozofie obmedzená členstvom vo filozofickom klube ([5], 493 – 496). Filozof sa neodváža zásadne zneistiť svoje členstvo

⁶ O aplikácii teórie rečových aktov v literárnom štýle pozri podrobnejšie in: [30]; ďalšie argumenty proti takejto aplikácii pozri in: [19].

v inštitúcii, preto predkladá požadované dištingtívne znaky, ktoré ho radia k filozofickej elite. Takýmto znakom, ktorý designuje referenčnú skupinu a spoluvytvára zdanie vedecosti, je aj voľba štýlu ([6], xxiii, 26, 29 – 30).

Aj keď sa Bourdieu a Gellner zaoberali štýlom ako samostatným konceptom iba okrajovo, z ich tvrdení implicitne vyplýva, že by pristali na tézu, že filozofický štýl dokáže komplexnejšie uchopiť sociológia než samotná filozofia. Bourdieu vysvetľuje, že jedným z najväčších tabu intelektuálneho sveta je odhaľovanie súvislostí medzi intelektuálnym produktom a sociálnymi podmienkami jeho vzniku ([5], xiii) a že „vysoká“ filozofia, ktorá dodržiava tabu čistoty, teoreticky nikdy nepripustí, že by sa mohla riadiť tou istou logikou noblesy, akou sa riadia nižšie sféry kultúry.

Filozof Berel Lang už v roku 1980 naznačoval, že jedným z možných smerov v budúcom skúmaní filozofického písania je aj štúdium jeho sociálnych a psychologických rozmerov ([26], xii, 170). Ak je jedna z téz tohto textu správna („Štýl je dôležitý pre plnohodnotné pochopenie filozofických textov“), nemôžeme otázku štýlu prenechať ako filozoficky nepodstatnú literárnym teoretikom a sociológom, pretože zasahuje priamo legitimizovanú podstatu filozofie, otázku existencie objektívnej pravdy. Neutrálna filozofia v úpenlivej snahe o udržanie čistoty svojho žánru odmieta pripustiť aj dôveryhodné „externalistické“ vysvetlenia; tým sa však mimovoľne vzdáva práve od objektívnejšej pravdy. Ak chceme čo najdôslednejšie definovať filozofický štýl, musíme brať do úvahy aj mimofilozofické vplyvy.

V predošlej časti som prezentoval názor, že norma neutrálneho štýlu nie je najvhodnejším prístupom ku kritickému skúmaniu obskúrneho štýlu niektorých filozofických textov a filozofického štýlu ako takého. V ďalšej časti – poučený konfrontáciou s neutrálnou normou – zdôrazním vlastné vysvetlenia štýlu. Najskôr sa však vrátim späť k špecifickému prípadu J. Butlerovej a k jej víťazstvu v súťaži o najhoršie akademické písanie.

6. Textová sebaironia, alebo autorská ilúzia dôležitosti? Podľa Judith Butlerovej sa z moci systému radikálne oslobodiť nemožno; jediné, čo subjektu zostáva, sú malé subverzívne rečové akty, ktoré parodujú panujúce kategórie ([9], 11, 190 – 193). Martha Nussbaumová v článku, v ktorom kritizovala aj Butlerovej obskúrny štýl [29], nazvala túto vedúcu postmodernú teoretičku „profesorkou paródie“. Jonathan Culler sa Butlerovej zastal tvrdením, že takýto štýl písania nemožno kritizovať z Nussbaumovej stanoviska, lebo sama Butlerová teoreticky priznáva a zdôrazňuje jeho sebaironickosť ([11], 5 – 7).

Je Butlerovej štýl písania sofistickou stratégiou filozofickoliterárnej sebaironie, ako zdôrazňujú J. Butlerová, J. Culler a ostatní zástancovia obskúrneho štýlu? Ide v Butlerovej postmoderných textoch naozaj o textuálnu sebaironiu? Je vôbec realizovateľné filozofické písanie v sebaironickej modalite?

Antidogmatizmus postštrukturalistickej teórie sa ukazuje najmä v jej téze o sebareferentnosti textu. Text, ktorý je skôr písaním než finálnym produktom, sebareflexívne spochybňuje sám seba, aby tak poukázal na to, že pravdu a význam nemožno stabilizovať. Autor prestáva byť stotožňovaný s finalitou napísaného a medzi ním a textom sa vytvára ironická dištancia, ktorá potvrdzuje vedomie antimimetickosti. Textová sebaironia, dištancia od reprezentačnej funkcie textu je vnútrotextovou dynamikou, ktorá spochybňuje význam napísaného. Práve pre tento dôraz na sebareferenčnosť, narcistickú zaujatosť

textu sebou samým uprednostňujem špecifický pojem „textová sebaíronia“.⁷

Väčšina aktuálnej a historickej kritiky obskúrneho písania by sa dala zhrnúť pod jedno jediné obvinenie: Tento štýl je výrazom autorskej ilúzie dôležitosti (ďalej AID).⁸ Jeho hlavnou funkciou je predstieranie vznešenosti písuceho; autorovi ide predovšetkým o získanie prestíže, znásobenie autority ([17]; [18]; [29]; [35]).⁹

V spore zástancov a kritikov obskúrneho štýlu sa prikláňam k východisku kritikov. Od tohto intuitívneho predpokladu „bežného rozumu“, ktoré samotní kritici vo svojich polemikách filozoficky nezdôvodnili, chcem odvíjať ďalšie, teoretickejšie tézy o filozofickom štýle.

6. Autorská ilúzia dôležitosti sa konkretizuje v dogmatickom štýle. V textoch niektorých filozofov sa AID konkretizuje štylistickým dogmatizmom, písaním s vysokou mierou istoty. Takýto text je štylizovaný s autoritatívnym nárokom na platnosť svojej pravdy a nepripúšťa pochybnosti o realistickosti tvrdení. (Aby som naznačil súvislosť dvoch fenoménov, budem ďalej používať aj spojenie AID/dogmatický štýl.)

Text môže byť štylizovaný dogmaticky dokonca aj vo zvláštnom protiprípade, keď – tak ako postštrukturalisti – autor háji svojimi vyjadreniami relativistickú doktrínu.¹⁰ Textová sebaíronia je jednou z najpresvedčivejších antidogmatických teórií, ale – ako dokladá analýza štýlu jej autorov – v praxi písania a publikovania zlyháva (rovnako ako neutrálna doktrína). Štýl niektorých postštrukturalistov nie je bezprostredným výrazom obsahu postštrukturalistickej teórie (radikálneho antidogmatizmu), ale naopak, je protirečivo dogmatický.

Tenziu medzi štýlom a obsahom nájdeme aj u F. Nietzscheho, ktorý musel nevyhnutne vyriešiť otázku: Ako presadzovať víziu pluralistického perspektivizmu bez dogmaticky štylizovaných tvrdení? V Nietzscheho teórii neexistujú fakty nezávislé od zdieľaných perspektív, neexistuje neutrálne stanovisko, z ktorého možno podať jedinú najsprávnejšiu interpretáciu. Všetko sú interpretácie, a tak aj Nietzscheho interpretácia (perspektivizmus) je iba jednou z interpretácií sveta. Podľa Alexandra Nehamasa sa Nietzsche vyhol otázke „Ako má autor pozitívne prezentovať názor bez toho, aby upadol do dogmatizmu?“ tým, že počas svojho života nepísal iba jedným, ale viacerými štýlmi. Možnosť štylistickej zmeny potvrdzuje, že text prezentuje iba jednu z perspektív. Podľa Nehamasa

⁷ Pojem irónie, ktorý postmodernisti niekedy v súvislosti s literárnou textualitou presadzujú, je na účel môjho skúmania nepoužiteľný, pretože zahŕňa aj širšie konotácie. Napr. P. De Man aj napriek dôrazu na „sebareferenčnosť“ literárnych textov nepoužíva vo svojej teórii pojem, ktorý by túto „sebaíronickosť“ podčiarkol, a zostáva stále pri tradičnej „irónii“ (pozri [14], 301).

⁸ Termín „autorská ilúzia dôležitosti“ považujem za výstižné zjednotenie všetkých používaných charakteristík kritikov. Aj napriek tomu, že sa na prvé počutie zdá byť zaťažený silnými konotáciami a iritujúcou normatívnosťou, cieľom práce bude naplniť ho relevantným filozofickým obsahom.

⁹ Podľa postštrukturalistov je textová sebaíronia rafinovanou stratégiou, ktorá nemá súvislosť s autorskou subjektivitou, ale súvisí so samotnou vnútrotextovou dynamikou. Ako sa však ukazuje pri výskume filozofického štýlu, bez funkcie autora sa nezaobídeme. Navyše, radikálna téza o zmiznutí autora literárneho diela vyznieva v kontexte bezautorských neutrálnych vedeckých textov konzervatívne a nabytočne.

¹⁰ Na tomto mieste je dôležité rozlišovať medzi „novým“ štylistickým dogmatizmom a obsahovým dogmatizmom, ktorý definovala už tradičná epistemológia.

pluralistické variácie v stylistickom a žánrovom spracovaní ideí sú jedným z účinných spôsobov, akým Nietzsche presadzuje centrálnu tézu svojej filozofie – doktrínu pluralistického perspektivizmu ([28], 3 – 5, 18 – 20, 37 – 40).

V protiklade k Nehamasovým explikáciám nenachádzam u Nietzscheho ani u niektorých postštrukturalistov súvislosti a spojenia, ale ťažko zmieriteľný rozpor medzi štýlom a ideou. Ak zostaneme na úrovni jediného textu či fragmentu a autora neospravedlníme celou jeho tvorbou, ako to urobil Nehamas, rozpor medzi dogmatickou formou a pluralistickým obsahom textu zostáva nevyriešený.

Ako ďalšiu argumentačnú oporu tézy o nemožnosti sebaironického odstupu od dogmatizmu písania uvediem Stanleyho Fisha, predstaviteľa americkej línie postmodernizmu. V knihe *Is There a Text in This Class? (Nachádza sa v tejto triede text?)* napísanej prekvapivo čitateľným štýlom sa Fish ohradil proti interpretačnej karikatúre Derridu, podľa ktorej nestabilita významu a otvorenosť textu vedie k neviazanej hre interpretátora ([19], 268). Podľa Fisha je neodôvodnené obávať sa relativizmu, t. j. stavu nekontrolovanej slobody interpretácie, v ktorej sa nedá rozhodnúť, ktorá interpretácia je najlepšia ([19], 305 – 307, 311). Fish razí tézu, ktorú načrtnú už spomínaná teória rečových aktov, že totiž každý text a každá veta sú vždy produkované v konkrétnej situácii. Význam sa dá určiť, nie však vďaka porovnávaní bezkontextového, neutrálneho jazyka so svetom, ale vďaka limitom zabudovaným v samotnom kontexte. Fish chápe jazyk sociálne, inštitucionálne: Interpretácia, resp. poznanie nie je individuálnym videním subjektu, ale videním komunity. Autonómne Ja, ktoré vystupuje z hry, je ilúziou, pretože naše interpretačné aktivity sú definované a obmedzované pozíciami, ktoré zdieľame s interpretačnou komunitou ([19], 331 – 332, 335). Podľa Fisha s relativizmom sa možno zahrávať teoreticky, ale nejde o pozíciu, ktorú môžeme zdieľať v praxi. Nik nemôže stáť na neutrálnej pôde a analyzovať v sebaironickom odstupe svoje viery a presvedčenia ([19], 319).

Treba uznať, že Fishovi sa podarilo rozvinúť Derridove tézy tým, že do postštrukturalistickej teórie zakomponoval aj odpovede na možné kritické námietky. Otázkou však zostáva, či bola táto „sebaironia“ už v textoch samotného Derridu, ako tvrdí jeho obhajca S. Fish, alebo je skôr vylepšením Derridu, ktoré je poučené neskoršou (ale aj historicky predošlou)¹¹ kritikou. A odpoveďou zostáva, že pri „prvoplánovom“ čítaní zostáva Derrida často teoretikom nestabilného významu a relativistickej hry s textami.

8. Epistemická modalita odborného textu. V akademických príručkách vedeckého písania sa uvádza epistemická modalita výpovede ako jedna z neodmysliteľných zložiek štýlu odborného textu ([12], 151, 186). Epistemická modalita je stupeň istoty, subjektívna miera nároku na platnosť, ktorú autor pripisuje svojej výpovedi ([12], 189).

Tento základný opis modalít, pochádzajúci z neoficiálnych pokynov o tom, „ako písať odborný text“, je transponovateľný aj do ďalšieho, teoretickejšieho uvažovania: V štýle filozofického textu sa symptomaticky prejavuje istota, ktorú filozof prikladá svojim tvrdeniam. Epistemická modalita písania síce úzko súvisí s epistemológiou, pri jej detekcii sa však nezaobráme otázkou pravdivosti obsahu; zameriavame sa len na mieru modálnej epistemickej istoty tvrdení, signalizovanú explicitne štýlom autora. Nejde nám

¹¹ Takéto poučenie sa dá nájsť napr. u Heideggera a Gadamera, filozofov, ktorí priznávali situovanosť bytia a poznačenosť interpretácie predsudkami. Pozri podrobnejšie in: [21].

o dokazovanie či vyvracanie pravdivosti výrokov, ale o určenie stupňa filozofovho nároku na platnosť jeho „právď“. Vzhľadom na východiskovú tézu o epistemickej modalite môžeme potom AID/dogmatický štýl definovať ako vysoký stupeň prejavovaného presvedčenia, aké má autor o epistemických kompetenciách vlastných slov.

9. Dogmatizmus písania. Možno dogmatizmus písania vzťahovať na každé filozofické písanie, alebo dokonca na každé literárne písanie? Môžeme tvrdiť, že každý filozof alebo literát píše so sebaistým nárokom na pravdu, že tento epistemický sebaklam je substanciou písania?

Stanley Cavell, jeden z mála analytických filozofov, ktorí sa neboja mať štýl, v súvislosti s Thoreauovým *Waldenom* uvažuje aj o spisovateľovej istote, absolútnej vernosti moci písaného slova. Spisovateľ (a teda aj filozof) si stojí za tým, čo píše, a v spôsobe, akým píše, prejavuje dôveru aktu písania ako takému ([10], 62).

Na neochvejnú dogmatickosť písania („svätosť písma“) sa však môžeme pozeráť aj z druhej strany – z pohľadu čitateľa: H. G. Gadamer si bol vedomý, že správne hermeneutické porozumenie textu naráža na prostý fakt, že napísané v sebe obsahuje samovoľnú autoritu. Čitateľ len ťažko pripúšťa, že to, čo je napísané, môže byť aj nepravda. Oslobodiť sa od predsudku autority písaného si vyžaduje intenzívne kritické úsilie ([21], 274). Podľa Gadamera práve kritika moci, či lepšie slabosti, písaného slova, bola dôvodom, prečo Platón zvolil žáner dialógu. Zvláštna literárna forma Platónovho dialógu ako protiklad traktátu vracia jazyk späť k jeho konverzačnej podstate, a tým chráni slovo pred dogmatizmom písania ([21], 362).

Jednou z existujúcich odpovedí na kontroverznú tézu o dogmatizme písania je delenie na dve skupiny filozofov: Na rozdiel od skupiny dogmaticky štylizujúcich autorov je pre druhú skupinu autorov typická modálna skromnosť. Títo autori pripisujú svojim tvrdeniam nízku mieru istoty a presvedčenia.

10. Problém filozofického štýlu v slovenskom kontexte. Štýl nie je len výrazom jednotlivého autora, ale aj celých kultúrno-sociálnych skupín. Aj keď sa vďaka profesionalizácii a globálnemu rozširovaniu neutrálneho vedeckého štýlu postupne stierajú rozdiely medzi národnými či odbornými skupinami vedcov ([34], 3), dokážeme v jednotlivých intelektuálnych diskurzoch stále identifikovať diferencujúce sociorétorické prvky ([12], 26 – 28). Autori publikácie *Jak napsat odborný text* na základe stylistickej analýzy českých odborných textov (najmä humanitných) a ich kontrastného porovnávania s textami anglosaskej tradície usudzujú, že medzi charakteristické rysy českého intelektuálneho štýlu patrí modálna skromnosť ([12], 28 – 30). Väčšina textov domácej proveniencie je písaná v skromnej epistemickej modalite, ktorá sa prejavuje zmierňovaním asertívnosti a rezignáciou na všeobecnú platnosť tvrdení. Autor netrvá na bezvýhradnom prijatí a defenzívne uznáva, že jeho názor je hypotetický, že nie je definitívny ([12], 189 – 198). Pri presadzovaní svojej teórie berie ohľad na tvár vedeckej komunity a snaží sa predbežne vyhnúť konfliktom tým, že zmäkčuje text stratégiami zdvorilosti, zmierňujúcimi formami, ktoré neohrozia iného autora ([12], 53 – 56).

Platia uvedené zovšeobecňujúce zistenia o prevahe skromnej modalít v českom intelektuálnom štýle aj o súčasnej slovenskej filozofii? Bolo by empirické potvrdenie tohto zistenia argumentom proti téze o AID/dogmatickom štýle, alebo naopak potvrdením úzkej

súvislosti tohto štýlu s podstatou „úspešného“ filozofického písania? Dokáže presadiť novú teóriu autor píšuci v skromnej modalite? Alebo je to naopak, t. j. tak, že teórie, ktoré sa zapisujú do histórie filozofie, pochádzajú skôr od autorov píšucich asertívnym dogmatickým štýlom? A existuje vôbec korelácia medzi výskytom „čítaných“ teórií a týmito dvoma modalitami, alebo „presvedčivosť“ teórií závisí od iných, neštylistických kritérií (napr. od obsahovej kvality)? Aké sú konkrétne charakteristiky a príklady oboch štýlov? Môžeme napr. označiť skromnú epistemickú modalitu za sebaíróniu, alebo ide iba o predstieranie filozofickej sebaírónie? To sú len niektoré z otázok, ktoré vyplývajú z nastolených téz a ktorým bude treba venovať pozornosť v rámci ďalšieho výskumu filozofického štýlu.

Záver: Sebaírónia filozofie? Je sebareflexia, ktorá je sebaíróniou, žiaducou stratégiou písania namierenou proti dogmatizmu písania? Pre mnohých filozofov oficiálne zostáva sebaírónia vyhovujúcou kritickou stratégiou eliminovania či radikálnej dekonštrukcie „obsahového“ dogmatizmu filozofie. Filozofia 20. storočia sa stala sebanahliadajúcou disciplínou, ktorá má na rozdiel od ostatných vied povinnosť sebareflexie, aj keď jej hrozí riziko, že naruší opory svojej dôležitosti. A dôrazným podnetom na sebaíróniu je fakt, že ešte aj v súčasnosti zostáva filozofia pre väčšinu laikov – najmä v protiklade k sebaíronicky demokratickej literatúre – stále dogmatickým žánrom, či dokonca esenciálnym spodobením samotného dogmatizmu. Ak filozofi nedokážu vo svojich textoch identifikovať marginálne stopy AID/dogmatického štýlu, hrozí celej filozofii, že bude zovšeobecňujúco označená za dogmatický žánr. A jedine v tomto svojom význame je dnes filozofická sebaírónia mysliteľná.

LITERATÚRA

- [1] AUSTIN, J. L.: *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava: Kalligram 2004.
- [2] BAUERLEIN, M.: Bad writing is back. In: *Philosophy and Literature*, 2004, No 28, pp. 180 – 191.
- [3] BECK, L. W.: Philosophy as Literature. In: LANG, B. (ed.): *Philosophical style. An Anthology about the Writing and Reading of Philosophy*. Chicago: Nelson-Hall 1980, pp. 234 – 258.
- [4] BLANSHARD, B.: Selections from On Philosophical Style. In: LANG, B. (ed.): *Philosophical style. An Anthology about the Writing and Reading of Philosophy*. Chicago: Nelson-Hall 1980, pp. 123 – 143.
- [5] BOURDIEU, P.: Postscript: Towards a 'Vulgar' Critique of 'Pure' Critiques. In: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press 2002, pp. 485 – 500.
- [6] BOURDIEU, P.: *Homo Academicus*. Stanford: Stanford University Press 1988.
- [7] BUTLER, J.: A 'Bad Writer' Bites Back. In: *New York Times* 1999, March 20.
- [8] BUTLER, J.: Values of Difficulty. In: CULLER, J. – LAMB, K. (eds.): *Just Being Difficult? Academic Writing in the Public Arena*. Stanford: Stanford University Press 2003, pp. 199 – 215.
- [9] BUTLER, J.: *Trampoty s rodom. Feminizmus a podrývanie identity*. Bratislava: Aspekt 2003.
- [10] CAVELL, S.: *The Senses of Walden*. Chicago: The University of Chicago Press 1992.
- [11] CULLER, J. – LAMB, K. (eds.): *Just Being Difficult? Academic Writing in the Public Arena*. Stanford: Stanford University Press 2003.
- [12] ČMEJRKOVÁ, S. – DANEŠ, F. – SVĚTLÁ, J.: *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda 1999.
- [13] DANTO, A. C.: Philosophy as/and/of Literature. In: CASCARDI, A. J. (ed.): *Literature and The Question of Philosophy*. Baltimore: The John Hopkins University Press 1989, pp. 1 – 23.

- [14] De MAN, P.: *Allegories of Reading. Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust*. New Haven: Yale University Press 1979.
- [15] DERRIDA, J.: *Acts of Literature*. New York: Routledge 1992.
- [16] DERRIDA, J.: *Ostrohy: Štýly Nietzscheho*. Bratislava: Archa 1998.
- [17] DUTTON, D.: Language Crimes: A Lesson in How Not to Write, Courtesy of the Professoriate. In: *The Wall Street Journal*, 1999, February 5. Dostupné na: <http://www.denisdutton.com>
- [18] DUTTON, D. – HENRY, P.: Truth Matters: 20th Anniversary Editorial. In: *Philosophy and Literature*, 1996, No 20, pp. 299 – 304.
- [19] FISH, S.: *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge: Harvard University Press 1980.
- [20] FRANK, M.: *Štýl vo filozofii*. Bratislava: Archa 1995.
- [21] GADAMER, H. G.: *Truth and Method*. London: Continuum 2004.
- [22] GELLNER, E.: Sociology. In: LANG, B. (ed.): *Philosophical style. An Anthology about the Writing and Reading of Philosophy*. Chicago: Nelson-Hall 1980, pp. 413 – 457.
- [23] JUDOVITZ, D.: Philosophy and Poetry: The Difference between Them in Plato and Descartes. In: CASCARDI, A. J. (ed.): *Literature and The Question of Philosophy*. Baltimore: The John Hopkins University Press 1989, pp. 24 – 51.
- [24] LAKOFF, G. – JOHNSON, M.: *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press 1980.
- [25] LANG, B.: *The Anatomy of Philosophical Style*. Cambridge: Basil Blackwell 1990.
- [26] LANG, B. (ed.): *Philosophical style. An Anthology about the Writing and Reading of Philosophy*. Chicago: Nelson-Hall 1980.
- [27] LOTMAN, J. M.: *Text a kultúra*. Bratislava: Archa 1994.
- [28] NEHAMAS, A.: The Most Multifarious Art of Style. In: *Nietzsche: Life as Literature*. Cambridge: Harvard University Press 2002, pp. 13 – 41.
- [29] NUSSBAUM, M.: The Professor of Parody. In: *The New Republic*, 1999, February 22. Dostupné na: <http://www.akad.se/Nussbaum.pdf>
- [30] OHMANN, R.: Speech, Action, and Style. In: CHATMAN, S. (ed.): *Literary Style: A Symposium*. London: Oxford University Press 1971, pp. 241 – 262.
- [31] RORTY, R.: Philosophy as a Kind of Writing. An Essay on Derrida. In: *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: The University of Minnesota Press 1982, pp. 90 – 109.
- [32] SCHOPENHAUER, A.: *O spisovateľstvi a styly*. Praha: Hynek 1994.
- [33] SMITH, B.: Udelenie čestného doktorátu Derridovi: Vec cti. In: *Kritika a Kontext*, 1999, roč. 4, č. 3 – 4, s. 38.
- [34] SKILLEAS, O. M.: *Philosophy and Literature. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press 2001.
- [35] SOKAL, A. D.: A Physicist Experiments with Cultural Studies. In: *Lingua Franca*, 1996, No May/June, pp. 62 – 64. Dostupné na: <http://physics.nyu.edu/sokal/>
- [36] WELLEK, R. – WARREN, A.: Styl a stylistika. In: *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia 1996, s. 244 – 261.

Mgr. Norbert Mikláš
 Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
 Šafárikovo nám. 6
 818 01 Bratislava 1
 SR
 e-mail: norbertmiklas@pobox.sk